

cert, serà només com a prolongació de l'àrea italiana. Si no m'enganyo avui el mot és antiquat en la llengua mistralenca, però *grasi* segueix ben viu en tota l'extensió del llenguadocità i en gascó, pertot amb -z: el *TdF* en cita força exemples en felibres i poetes moderns, de Gascunya i Llçd. (fins a l'Erau i el Gard), tots amb -s. És veritat que ho encapçala amb *gradi*, però és sabut que Mistral sovint es guia per prejudicis, etimològics i altres, en els mots que no són vius en el seu rodanès; com hem observat molts, les cites d'autors són la guia més segura en el *TdF* («der zuverlässigste teil seines materials», *FEW*, Beiheft, p. 40a). —² Com fa M-L., l. c. Errònia i impossible fonèticament és també l'explicació que apunta Wartburg, *FEW* IV, 254, n. 17, cf. II, 1291b, com ja vaig indicar en *DCEC* II, 1640. —³ Veg. el gloss. de l'ed. C. Cunha. —⁴ Cf. l'*Elucidário* de Viterbo.

Agram, V. *gram* *Agramar*, V. *DCEC*, s. v. (I, 55a33-41) (ara tendeixo a creure que el mot és autòcton en els dominis val. i cat. occid., on he oït *azgramâr* fins a Tiurana, en el Segre, 1957) *Agranar*, *agranada*, *agranall*, *agranallar*, V. *gra* *Agrapar*, V. *grapa* *Agrar*: no existeix *Agrari*, V. *agre* (camp) *Agràs*, *agrossar*, *agrossera*, *agrossó*, *agrossot*, *agраста*, V. *agre* *Agrauiller*, V. *abriülls* (OBRIR) *Agravar*, *agravi*, *agraviar*, -iat, V. *greu*

AGRE, adj., del ll. ACER, ACRIS, ACRE, 'agut', 'penetrant', que ja en el llatí de l'Edat d'Or començà a aplicar-se als aliments de gust picant, i més endavant s'especialitzà en els de gust àcid o agre, anàlogament al que s'esdevingué, en diferents variants, amb els altres derivats de l'arrel de ACER, a saber ACIDUS 'àcid', ACETUM 'vinagre', ACERBUS 'amarg'. □ 1.ª doc.: S. XIII, Llull, etc.

En llatí en general no era més que 'agut, punxegut' o 'penetrant, rigorós' i matisos semblants. Però ja en algun dels clàssics més grans, i en altres escriptors del pinacle de la llengua, pren accepcions referents al gust, amb el valor de 'picant en general', i a l'acidesa interna, sovint amb el matís del nostre *acre*: *acres humores* Ciceró, *manducare quae sunt acerrima* Celsus, *acer stomachus post vinum* ('acidesa d'estómac') Horaci, en el qual trobem ja fins i tot algun cas com *acria rapula* 'bleda-raves agres', on ja té sentit idèntic al romànic. O millor, el sentit romànic predominant.

Car els altres no desaparegueren, almenys del tot, si bé sovint es creà la impressió que eren aplicacions analògiques o figurades del gustatiu, en diverses fases de les llengües germanes, i fins en català; i àdhuc avui mateix diem encara un *geni* o *caràcter agre*, un *so* o *crit agre* 'agut', un *metall agre* 'trencadís', i especialment un *camí*, un *paratge de serra*, *agre* 'aspere, escarpat'. Això últim fou molt viu fins al castellà del S. XVI, i ho veiem sovint en autors d'estil planer, si bé distingit, com Pérez de Hita o en les *Cartas de Relación* d'Hernán Cortés: «una villa --- en recio lugar, porque está en una ladera de una sierra muy *agras*,

«el puerto --- es tan *agro* y alto --- tan dificultoso de pasar ---» (*RFE* x, 401), «començó la batalla con grande trabaxo, respeto que la tierra era *agra* --- y assí los Christianos començaron de subir de todas partes ---», «en una ladera muy *agria*» (*Guerras C. de Granada* II, 69, 98).

Una situació semàntica anàloga observem en català des dels temps de Llull, on constatem també aqueix doble vessant semàntic: «ohí devant si una veu molt *agra* e squiva; molt fo meravellat Blanquerna --- viu, a través per la forest, venir dues dones --- mas la una dona plorava e planyia fortment», però d'altra banda ja, en el mateix llibre, «menjar faves, beure vi mudat e *agre*» (Blanquerna, *NCl.* I, 216.4, cap. 43, 58). I en el S. XVI segueix havent-hi encara les diverses accs.: «*agre* de verdor: acerbus, cosa fort y picant», al costat de «*agre* com de vinagre: acidus», «ésser *agre*, fer-se *agre*: ace(sc)o», «salsa *agre*: oxiporium», «potatge *agre*: oxigarum», OPou, *TbPu.*, 193, 192.

Encara que (potser per influència del llatí) no manquen excepcions com aquesta, en llatí vulgar l'antic femení en -is fou reemplaçat en la llengua tardana per la declinació de femení en -a: *acer*, *acra*, *acrum*, que ja veiem en glosses (*CGL* III, 467.3, etc.) i que es generalitza en les llengües romàniques: roms. *acru*, it. *agro*, -a, fr. *aigre*, oc. *agre*, -a, cast. antiq. *agro*, -a (després *agrio*), port. *agro*. La variant més sàvia *acre*, s'introdueix en totes les llengües afins tardanament [1555, cast.], i potser no més tard que en aquestes en català. Del superlatiu *acerrimus* es prengué *acèrrim* [1803, Belv.; escr. Renaix.].

DERIV.: *Agrés* o *agrea*, més corrent *agror* [Llull; *Spill* 6388; OPou «*agror*: acror, -oris; gust de *agror*: acetosus], i menys general *agrua* [val. c. 1500, bal.; DTò.; Lacav.]; *agruenc*. *Agralenc*. *Agradó*, ultracorreció d'*agror* contra el model *tardor* < *tardaó*, *regor* < *regaó*, *picor* < *picaó*. *Agrejar*. *Agrella*, -elles [1575, «oxalis», OPou, *TbPu.* 48b; 1577, *AlcM*; *Canvilles* II, 330; sentit des de l'extrem N. fins a l'extrem S. del domini, p. ex. *grêça* 'herba silvestre, sucosa' a Benimantell, 1963]; *agrelleta*; en canvi diuen *agretes* a Cardós i Vall Ferrera (1932-4), *angretes* a Boí (1972)¹ i *agrets* a Benigànim (per a una herba semblant a aquesta i a la juliverda, 1962; 1695, Lacav.); la variant val. *agriella*, *agriuella*, *agrilla*, pot resultar d'un *ACRICELLA amb l'evolució normal catalana de la -c- > zero, o més aviat d'un *ACRIDIELLA amb evolució mossàrab, diminutiu d'*acridium* que St. Isidor registra per a la *scammonea*. Enric Valor dóna *agriella* com a equivalent de l'*agrella* del *DFa*.

En els estans del delta del Llobregat l'*agret* és el nom d'un ocell aquàtic (1933). *Agrenc*, adj. (*AlcM*) tort. com a nom de bolet semblant al bitxac, Vergés (Espinnes v, 38).

Agres 'que fa tornar agre', per exemple *bóta agreira* (*BDLC* x, 367). *Agrir* i *agrit* [1695, Lacav.]. *Agrívol* (*AlcM*): amb aquest adjectiu sembla haver estat identificat (potser només secundàriament) el +nom menorquí d'un peix volador, espècie de cabot: «de la